

YU ISSN 0027-8084

UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXVIII/3

**БЕОГРАД
1989.**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXVIII (нова серија)

Св. 3 (1989)

САДРЖАЈ

Допринос Александра Белића развоју и афирмацији наставе српско-хрватског језика (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	109
Зависна реченица са спецификативним значењем (МИЛОШ КОВАЧЕВИЋ)	123
О дистрибуцији алтернативних наставака у облицима инструментала јединице именичке прве деклинације (ВЛАДИМИР ГУДКОВ) .	136
О лексици у прози Воје Чолановића (ВАСА ПАВКОВИЋ)	158
Поводом једног Његошевог стиха (ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ) .	183
Из новије лексице (ВЕСНА ТЕШИЋ и САЊА ЂИРИЋ)	187
Предлог поправке амандмана XXVI на Устав СР Србије (УРЕДНИШТВО)	191

ИЗ НОВИЈЕ ЛЕКСИКЕ*

1. *Исходати 2 часа, истрчати 9,85 секунди и сл.*

1. Последњих годину-две, у телевизијским преносима са различитих атлетских такмичења од Универзијаде преко атлетских митинга из Рима и Цириха, може се чути да је атлетичар *исходао (својих) двадесет километара* или да је *исходао 2 часа*, да је неко *истрчао 100 м*, али и да је *истрчао 9,85 секунди*, на пример. Занимљиво је испитати, прво, да ли је овде реч о промени рекције поменутих глагола и одступању од књижевнојезичке норме и, друго, шта омогућује овакву употребу и није ли можда она само потврда реализације постојећих семантичко-синтаксичких могућности датих речи.

2. Када је потребно означити количину простора која се прелази за неко време, у српскохрватском језику се употребљава глагол с префиксом *пре-*, на пример „претрчати” (трчећи прећи преко неког простора): претрчати стазу, претрчати 100 м, при чему овај глагол захтева допуну у акузативу без предлога. Да би се означила количина времена за коју се прелази неки простор, употребљава се акузатив с предлогом *за* — претрчао је 100 м за 9,85 секунди, на пример. Глагол „претрчати” настао је префиксацијом од основног глагола „трчати” који, кад је реч о мерно-просторном односу, има исту рекцију (трчати 20 километара).

Од истог основног глагола настаје перфектизацијом помоћу префикса *из-* *истрчати* (као и *исходати* према „ходати”).

У случајевима које смо навели, глаголи *истрчати*, *исходати* почињу да се употребљавају у савременом језику у значењу које је досад било резервисано за глагол с префиксом *пре-*, али не и као његови прави синоними. Одакле оваква употреба и о ком значењу је реч?

* Прилози студената IV године Филолошког факултета рађени под руководством Д. Мршевић.

Према литератури, префикс *из-* у српскохрватском језику „има значење и чисте перфектизације (испричати, изгорети, излечити), али много чешће са призвучком потпуности, обилности, већег улагања снаге, јачег резултата (искрварити, испунити, измучити), и само је ова друга нијанса значења жива”.¹

Изгледа да је у посматраним примерима глагол употребљен с префиксом *из-* баш у овом значењу, па, на пример, *истрчати* сада почиње да значи „прећи трчањем неки простор (одређену дужину стазе) + постићи овај захтев у целини, можда и с нијансом „успешно”, „с већим залагањем” и сл. То би значило да је за добијање помереног, новог значења глагола искоришћен семантички потенцијал префикса *из-*. Уп. *истрчати 100 м/ претрчати 100 м, исходати 20 километара /преходати 20 километара*.

Питање је зашто се није уобичајила оваква употреба још неког „такмичарског” глагола — пливати, на пример, и зашто још увек „пливачи препливавају своју стазу за одређено време”. Вероватно зато што „испливати” значи „вршењем радње основног глагола себе сама покренути од унутрашњости ван или одоздо горе”,² при чему је ова семантичка компонента („вертикалност кретања”) релевантна и не може се још увек лако неутралисати на рачун новог значења које би, као у претходном случају, унео префикс *из-*.

3. Поменути глаголи с префиксом *из-* почели су да се употребљавају и с одредбом за меру времена у акузативном облику, баш као и имперфективни глаголи који су им у основи: исходао је 2 часа (ходао је 2 часа), истрчао је 9,85 секунди (трчао је 9,85 секунди). И овде је дошло до истоврсног семантичког померања коришћењем значењских могућности самог префикса *из-* : према стандардној употреби „претрчао је стазу за 9,85 секунди” сада се с глаголом „истрчати” поред информације о постигнутом резултату трчања, саопштава и да је реч о резултату вредном пажње, близу „рекорда” или о самом рекорду.

4. Дакле, може се закључити да је посебно значење префикса *из-* омогућило да се посматрани глаголи почну употребљавати у новом значењу: „на одређени начин (трчањем, ходањем) савладати дати простор (стазу за такмичење) у целини за одређено (обично запажено, рекордно и сл.) време”, чиме је потиснута употреба стандардних глагола с префиксом *пре-*.

¹ Исп. Ирена Гришкат, *О неким видским особеностима српскохрватског глагола*, Јужнословенски филолог XXII, књ. 1—4, Београд, 1957—58, стр. 113.

² Исп. М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Увод, фонетика, морфологија*. Београд, 1964, т. 520.

При том је глагол с префиксом *из-* наследио од основног глагола исти рекцијски однос, па се паралелно јављају и ходати и исходати 20 километара, и трчати и истрчати 9,85 секунди, наравно још увек само у спортским преносима.

Весна Тешић

2. Баснодром

1. У прошлој години је с успехом реализована телевизијска дечја серија под називом „Баснодром”. Занимало нас је како је она добила име и не представља ли оно можда нови образац за грађење сложеница у српскохрватском језику.

2. Ако посматрамо с творбеног аспекта, можемо закључити да је ова сложеница настала према моделу у којем је на првом месту домаћи формант (основа је именица *басна*), а на другом страни формант (*дром*); *о* се може сматрати спојним вокалом, а сложеница није морфолошки уобличена суфиксом који би био посебно материјално изражен.

Први формант носи основно значење које има лексема *басна* а то је, према Речнику српскохрватског књижевног и народног језика (РСАНУ), „кратка прича с моралном поуком, у којој обично животиње представљају људе и људске особине”. По овом значењу које уноси први формант у сложеницу и назван је низ емисија у којима су причане приче о животињама. Други формант *дром* јавља се само у саставу позајмљених сложеница, док се у самосталној лексичкој употреби не среће у савременом језику.

Занимљиво је да је у 15. и 16. в. потврђена самостална употреба именице *дром* у језику чакавских писаца, и то у истом значењу с којим се употребљава данас познатија именица *друм* (исп. Рјечник хрватскога или српскога језика, посебно потврде из језика Марушића, Бараковића). Присуство лексеме *друм* датира у нашем језику од 13. в. Према РСАНУ *друм* (према грч. *дромос*) има значење: „саобраћајница (обично значајнија, дужа) изграђена за колски и товарни саобраћај, колски пут, цеста” и „у народним песмама, плеонастично уз именицу „пут”” (знач. 1.а и б) и „пут, саобраћајна веза уопште, линија, правац којим се обавља саобраћај” (знач. 2). Захваљујући овом усталеном конкретном значењу које има у савременом језику, лексема *друм* и није могла ући у састав сложенице о којој је реч. Одакле сложеница *баснодром*?

2. Пре него што су аутори поменуте дечје серије дошли на идеју да створе „баснодром“, у српскохрватском језику су постојале у употреби сложенице страног порекла с формантом *дром*, које су већ формиране ушле у наш језик, типа: аеродром, хиподром, кинодром и сл. Семантичка анализа ових лексема показује да им је заједничко конкретно просторно значење које уноси формант *дром* (исп. аеродром — узлетиште за авионе и зракоплове, хиподром — тркалиште за коњске утрке, кинодром — спортско тркалиште за псе (на утркама паса) (уп. Б. Клаић, *Рјечник страних ријечи, израза и кратица*).

Уз ове примере дошла би и „пригодна мјешовита твореница“ коју је забележио С. Бабић у чланку „Мјешовите творенице“¹, а којој је први формант домаћа реч — *пасодром*. У коментару уз ову реч Бабић каже: „Вјеројатно је то полупреведеница грчке речи кинодром због хомонимије с кино — „кинематограф“. Како у нас нема пасодрома, то није честа ријеч, па је боље употребљавати пасје тркалиште“. Ова лексема, дакле, и по значењу, и по функцији у језику, али и по томе што само понавља постојећи творбени модел с конкретним значењем форманата, остаје од споредног значаја.

С друге стране, лексема „баснодром“ много је занимљивија. Мислим да је формант *дром* овде добио ново значење, можда баш захваљујући томе што је конкретно значење „пута, цесте“ резервисано за уобичајенију лексему *друм*. Мислим да се у овом примеру значење форманта „дром“ може довести у везу са значењем које лексема *пут* има када означава „кретање куда даље од сталног боравишта“ (исп. Речник српскохрватскога књижевног језика знач. 5), слично лексеми „путовање“. Ова семантичка компонента „удаљавања у простору“ конкретизоваће се у сложеници значењем првог форманта, па се може интерпретирати као „путовање кроз свет басни“. Тако дотад страни формант *дром* у овој сложеници постаје активна семантичка компонента чиме је створена могућност његовог преласка у продуктивне српскохрватске творбене елементе. А сама сложеница „баснодром“ има услова да постане први члан низа, чије ће јединице бити образоване према овом новом моделу и имати ново значење.

Сања Гирић

¹ Језик, год. XXV, Загреб, 1978, стр. 137.